

Інформаційна довідка щодо міжнародного досвіду вимірювання освітніх / навчальних втрат і освітніх / навчальних розривів у системі загальної середньої освіти, а також механізмів їх подолання*

Вступ. Надання якісних освітніх послуг – базове завдання державної політики будь-якої країни. Глобальні проблеми людства (екологічна, демографічна, проблеми миру і роззброєння, подолання бідності та відсталості, міграція), а також масштабні суспільні потрясіння й надзвичайні події, що призводять до незапланованих зупинок освітнього процесу та негативно впливають на якість навчання, зумовили необхідність запровадження концептуальних підходів до розробки та реалізації державних стратегій і методик оцінки й подолання освітніх втрат, освітніх розривів. Актуалізація цього питання на міжнародному рівні відбулася й через запровадження масштабних карантинних заходів у закладах освіти та масовий перехід до дистанційної форми навчання, що було викликано спалахом пандемії COVID-19.

У реаліях військової агресії Російської Федерації проти України питання забезпечення доступу до освіти та її якості, розробки механізмів вимірювання й подолання освітніх розривів сьогодні є одними із пріоритетних для нашої держави. Виклики, пов'язані з бойовими діями та окупацією частини території, повітряними тривогами, виїздом за кордон та переїздом учнів у межах України, відключенням електроенергії через масовані обстріли критичної інфраструктури, суттєво впливають на якість та доступ до освіти й потребують відповідного реагування, зокрема на нормативно-правовому рівні.

Основна частина.

Зарубіжний досвід використання термінів «освітні / навчальні втрати», «освітні / навчальні розриви»: сутність і взаємозв'язок. Визначення понять «освітні / навчальні втрати» та «освітні / навчальні розриви» містяться виключно в довідкових чи аналітичних матеріалах, представлених у межах моніторингових досліджень якості освіти, що проводяться міжнародними організаціями, незалежними агенціями, а також в авторських наукових розробках окремих дослідників освітньої галузі. Зокрема, в англійській літературі використовується цілий спектр термінів або термінологізованих одиниць, що викладаються як синонімічний ряд, тотожний за змістом, а саме: «освітні втрати», «втрати в освіті», «навчальні втрати», «втрата навчання», «навчальні прогалини»¹. Серед них широкоживаними є поняття «освітні втрати» / «навчальні втрати» (learning loss) та

¹ Бичко Г., Терещенко В. Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання. Розділ: Навчальні втрати й навчальні розриви: сутність і взаємозв'язок / Український центр оцінювання якості освіти, 2023. С. 6. URL: https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/04/Learning-losses_Ukraine.pdf; The Glossary of Education Reform. URL: <https://www.edglossary.org/learning-gap/>

«освітні розриви» / «навчальні розриви» (learning gap, educational gap, achievement gap).

Відповідно до Словника освітніх реформ термін «навчальні втрати» означає «будь-яку втрату знань і навичок, академічний регрес через певні перерви в навчанні». Поширеними є й такі визначення: «навчальні втрати» – це прогалини у знаннях і навичках, які виникають в учнівства під час освітнього процесу в порівнянні зі стандартами освіти та очікуваними результатами навчальних здобутків»; «навчальні втрати» – це будь-яка втрата знань, умінь, навичок чи їх недоотримання та / або уповільнення чи зупинка академічного прогресу через паузи в навчанні конкретного учня». Поняття «навчальні втрати» розглядають лише як один зі складників більш широкої категорії «освітні втрати», до яких відносять також виховні втрати, зниження темпів розвитку особистості тощо. Навчальні втрати можуть бути спричинені як індивідуальними, так і структурними чинниками, зокрема масштабними надзвичайними ситуаціями, вплив яких накладається на системні нерівності та вразливості².

Своєю чергою, термін «навчальні розриви» означає відмінності між фактичними результатами, академічним прогресом учня та очікуваними результатами, що встановлюють стандарти чи передбачені середньостатистичними даними³. У цій же площині використовується й інший термін – «незавершене навчання / недоотримані знання» (Unfinished learning). Зазначений термін застосовує одна з найбільших міжнародних консалтингових компаній McKinsey. Дефініція означає «відхилення від очікуваного результату в навчанні», але, на відміну від усіх інших згадуваних термінів, він у своїй семантиці не містить ознак безповоротності⁴.

Отже, аналіз дефініцій свідчить, що терміни «освітні втрати» та «навчальні втрати» зазвичай використовуються як синоніми, хоча між ними є співвідношення як між видовим та родовим поняттями. Дефініція «освітні / навчальні розриви» є іншим за сутністю поняттям, аніж термін «навчальні втрати». Зазначені терміни взаємопов'язані, але не тотожні, оскільки поняття «освітні / навчальні втрати» характеризує перерви в навчанні чи його зупинку, а термін «освітні / навчальні розриви» застосовується для характеристики можливих розбіжностей у навчанні між соціальними групами учнівства за ознаками: раси, етнічного походження, гендеру, рівня життя, соціального статусу сім'ї, доступності освіти за регіональним показником тощо. Тобто, освітніми розривами можна назвати різницю в рівні

² Навчальні втрати: сутність, причини, наслідки та шляхи подолання: аналітичний матеріал від фахівців УЦОЯО. URL: <https://testportal.gov.ua/navchalni-vtraty-sutnist-prychyny-naslidky-ta-shlyahy-podolannya-analitychnyj-material-vid-fahivtsiv-ukrayinskogo-tsentru-otsinyuvannya-yakosti-osvity/>

³ Середня освіта. Навчальні втрати: причини, наслідки й шляхи подолання. URL: <https://osvita.ua/school/88921/>

⁴ Що таке «освітні втрати» в західній термінології та що потрібно українській освіті, аби їх компенсувати: інтерв'ю з Русланом Гураком. URL: <https://nus.org.ua/news/shho-take-osvitni-vtraty-v-zahidnij-terminologiyi-ta-shho-potribno-ukrayinskij-osviti-aby-yih-kompensuvaty-interv-yu-z-ruslanom-gurakom/>

результатів навчання між різними групами учнів, зумовлену сталими факторами. Розриви в досягненнях констатують, коли одна група учнів (об'єднаних, наприклад, за расовою, етнічною приналежністю, статтю) перевершує іншу групу в середніх результатах навчання⁵.

Зарубіжний досвід вимірювання освітніх / навчальних втрат. Базовими підходами, які застосовуються й для оцінювання та вимірювання освітніх / навчальних втрат, виробленими в межах міжнародних організацій та на національних рівнях, є такі дослідження: міжнародні моніторингові; на основі національних стандартизованих тестувань; із підрахунком втраченого часу, а також опитуванням учасників освітнього процесу. Усі зазначені підходи не є взаємовиключними, а наведений перелік не є вичерпним⁶.

Сутність міжнародних моніторингових досліджень полягає в системному вимірюванні певного набору компетентностей та навичок учнівства різного віку за різними факторами, що можуть впливати на доступ до освіти та її якість: соціальний та економічний статус, гендерні відмінності, підтримка батьків і шкільне середовище. Наприклад, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) з 2000 року раз на три роки реалізує Програму міжнародного оцінювання учнівства PISA (Programme for International Student Assessment), в якій беруть участь 15-річні підлітки. Метою зазначеної Програми є встановлення ключових освітніх компетентностей учнів щодо володіння ними знань із математики, читання та природничих дисциплін. Міжнародна асоціація оцінювання освітніх досягнень (International Association for the Evaluation of Educational Achievement) також здійснює низку подібних моніторингових досліджень, серед яких: TIMMS (Trends in International Mathematics and Science Study) – міжнародне моніторингове дослідження, яке проводиться з 1995 року й вимірює досягнення в математиці та природничих науках учнів 4-х та 8-х класів; PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) – міжнародне моніторингове дослідження читацьких компетентностей учнів 4-х класів, яке проводиться з 2001 року; ICILS (International Computer and Information Literacy Study) – міжнародне моніторингове дослідження, яке вимірює компетентності й навички цифрової грамотності та проводиться серед учнів 8-х класів; REDS (Responses to Educational Disruption Survey) – моніторингове дослідження, започатковане після початку пандемії COVID-19 для дослідження її впливу на освіту. Зокрема, збираються дані від урядів, закладів освіти, учасників освітнього процесу про те, яким чином дистанційне навчання й закриття шкіл

⁵ Освітні втрати та освітні розриви: у чому різниця та як долати? URL: <https://osvitoria.media/experience/osvitni-vtraty-ta-osvitni-rozryvy-u-chomu-riznytsya-ta-yak-dolaty/>

⁶ Освітні втрати: підходи до вимірювання та компенсації. Звіт аналітичного центру Cedoss, підготовлений в межах Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні, яку впроваджує Міжнародний фонд «Відродження» за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні. URL: <https://cedos.org.ua/researches/osvitni-vtraty-pidhody-dovumiryuvannya-ta-kompensaciyi/>

вплинуло на учнів. Такі дослідження прямо не показують освітні втрати, а лише опосередковано виявляють певні їх тенденції⁷.

Дослідження на основі національних стандартизованих тестувань (порівняння результатів тестування учнів на різних рівнях освіти за різні роки) також безпосередньо не виявляє освітніх втрат, а лише дає можливість простежити зміну тенденцій, зокрема побачити освітні прогалини й погіршення освітніх результатів. Наприклад, у Бельгії провели порівняння результатів стандартизованих тестів учнів 6-х класів за 2015 і 2020 роки, у результаті якого встановлено значне збільшення освітніх втрат. У Нідерландах проаналізували результати стандартизованих тестів із математики, читання й письма, які проводяться у початковій школі з 1 по 6 клас двічі на рік з 2013 року, та з'ясували, що гірші результати мали діти з родин із низьким соціальним та економічним статусом.

Дослідження з підрахунком втраченого часу полягає в кількісному вимірюванні втрачених навчальних днів (годин) внаслідок закриття освітнього закладу. Такий метод стосується лише виявлення одного із багатьох чинників системного показника можливих освітніх втрат – точного числа втрачених навчальних годин.

Опитування учасників освітнього процесу, по суті, є різновидом соціологічного дослідження, метою якого є здійснення оцінки якості навчання, визначення мотивації дітей до навчання, встановлення рівня задоволеності освітян рівнем знань учнів, визначення можливих втрат у часі та знаннях. Зазначене опитування зазвичай проводиться серед учасників освітнього процесу – адміністрації освітніх закладів, вчителів, батьків і дітей.

Зарубіжний досвід і рекомендації щодо подолання освітніх / навчальних втрат. На рівні Організації економічного співробітництва та розвитку виділяються три універсальні компоненти ініціатив щодо подолання освітніх / навчальних втрат і розривів: персоналізовані методи навчання (поєднання як спільного, так і автономного навчання, що відповідає потребам кожного учня під керівництвом навчальних цілей, визначених системами освіти; розробка індивідуальних планів розвитку й навчання; надання інструктажу чи навчання один-на-один або в дуже невеликих групах, а для старших учнів – надання гнучких варіантів організації освітнього процесу⁸); додаткове або спеціалізоване навчання (збільшення часу навчання або залучення спеціально підготовлених фахівців⁹); додаткові ресурси,

⁷ Освітні втрати та освітні розриви: у чому різниця та як долати?. URL: <https://osvitoria.media/experience/osvitni-vtraty-ta-osvitni-rozryvy-u-chomu-riznytsya-ta-yak-dolaty/>

⁸ Істанс, Д. та Дюмон Х. (2010). Майбутні напрямки для освітніх середовищ у 21 столітті. *Природі навчання: використання досліджень для надихання до практики*. Видавництво OECD, Париж. URL: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264086487-15-en>

⁹ OECD. (2016). Учні з низькою успішністю: чому вони відстають і як допомогти їм досягти успіху. PISA, видавництво OECD, Париж. URL: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264250246-en>

засновані на потребах учнів (додаткове адресне фінансування чи залучення додаткових людських ресурсів¹⁰).

План відновлення навчання для країн Європи та Центральної Азії, підготовлений у 2022 році фахівцем Світового банку, передбачає розробку програми компенсації освітніх втрат, зокрема й для дітей із вразливих категорій. Ідеться про певну адаптацію освітніх програм, які передбачають пріоритетований розвиток основних навичок: лічби, читання й соціоемоційний розвиток.

Загальні рекомендації щодо подолання освітніх / навчальних втрат чи розривів розроблені й на рівні Європейського Союзу. Відповідно до аналітичного звіту «Вплив COVID-19 на освіту знедолених дітей та його соціально-економічні наслідки», підготовленому фахівцями для Європейської Комісії та опублікованому у 2022 році¹¹, «низькі досягнення в освіті безпосередньо пов'язані з різноманітними проблемами для повноцінної участі особи в житті суспільства. Очікується, що втрата навчання, затримки в навчанні та низький рівень успішності, спричинені закриттям шкіл, матимуть довгостроковий вплив на тих дітей, які постраждали від них, особливо якщо прогалини в навчанні не можна пом'якшити». В аналітичному звіті визначено стратегії (містять низку заходів) щодо залучення сімей до освіти й налагодження більш тісної співпраці учасників освітнього процесу. Також зазначено про необхідність розробки національних освітніх стратегій із обов'язковим урахуванням права людини на освіту. Це означає, що для всіх, хто навчається, має бути забезпечений рівний доступ до освіти. Системи освіти повинні застосовувати цілісний та інклюзивний підходи, спрямовані на різноманітні потреби учнів. Налагодження міжвідомчого партнерства на національному й міжнародному рівнях сприятиме оперативному реагуванню на ситуацію з пандемією та ухваленню довгострокових рішень. Частиною такого партнерства мають бути всі учасники освітнього процесу. Зокрема, серед короткострокових і середньострокових заходів у звіті виокремлюють такі: здійснення й використання оцінювань, які проводяться на національному та шкільному рівні (порівняння між ними); надання консультації вчителям, шкільним працівникам тощо з метою визначення підходів до навчання для дітей із уразливих категорій населення; створення механізмів для вчителів, батьків та інших учасників освітнього процесу задля надання ними індивідуальної підтримки учням; імплементація освітніх моделей, що забезпечують рівні можливості та сприяють зниженню освітніх нерівностей; розвиток цифрових навичок задля покращення доступу до дистанційної освіти. Серед довгострокових заходів відзначають такі: перегляд і

¹⁰ ОЕСР. (2018). Справедливість в освіті: подолання перешкод для соціальної мобільності. PISA, видавництво ОЕСР, Париж. URL: <https://dx.doi.org/10.1787/9789264073234-en>

¹¹ Koehler, C., Psacharopoulos, G., and Van der Graaf, L. (2022). 'The impact of COVID-19 on the education of disadvantaged children and the socio-economic consequences thereof', NESET-EENEE report, Luxembourg: Publications Office of the European Union. doi: 10.2766/929570. URL: https://nesetweb.eu/wp-content/uploads/2022/02/NESET-AR-3-2021_full-report.pdf

запровадження стратегії щодо навчання впродовж життя й освіти дорослих, з урахуванням результатів національних тестувань; детальний аналіз і вивчення практик та визначення переваг і підходів до дистанційного навчання під час закриття шкіл унаслідок пандемії; розвиток співпраці освітніх стейкхолдерів на різних рівнях (місцевий, регіональний, національний, міжнародний).

Стратегії на упередження й мінімізацію наслідків освітніх / навчальних втрат. Подолання наслідків освітніх втрат є одним із пріоритетних завдань державних політик, особливо в постковідний період. Проведені дослідження засвідчують, що в переважній більшості держав запроваджено низку ініціатив, спрямованих на усунення й подолання навчальних втрат. Загалом державні освітні політики зосереджені на підтримці учнів у процесі їх повернення до очного навчання або на подоланні прогалин у навчанні шляхом надання додаткових ресурсів (спеціалізованої чи додаткової підтримки та / або запровадження індивідуальних підходів до навчання).

Окремими державами прийнято програмні документи, відповідно до яких запропоновано низку відновлювальних механізмів, спрямованих на подолання освітніх втрат. Так, у *Чилі* прийнято зміни до стратегічного правового акта «Оновлені пріоритети навчальних програм 2023–2025 рр.»¹², яким визначено державну політику в освітній сфері й запроваджено комплексний механізм оцінювання. Прийняті новації мають важливе значення для комплексної активації навчання та є частиною політики «Будьмо спільнотою».

У *Нідерландах* спільним розпорядженням Міністра освіти, культури і науки й Міністра початкової та середньої освіти і засобів масової інформації від 20 травня 2020 року затверджено постанову КО/24488749, відповідно до якої встановлено правила надання субсидій для програм із надолуження та підтримки учнів через затримки в навчанні та розвитку або затримки в навчанні, спричинені закриттям шкіл або закладів унаслідок спалаху COVID-19¹³.

Урядом *Великої Британії* у 2020–2021 роках запроваджено програму «Наздоганяюча премія», яка передбачає надання додаткового фінансування, спрямованого на підтримку дітей і молоді з метою надолуження пропущеного навчання, що спричинено коронавірусом (COVID-19)¹⁴. Окрім того, прийнято Національну програму репетиторства: рекомендації для шкіл на 2022–2023 роки¹⁵,

¹² Оновленні пріоритети навчальних програм 2023–2025р. URL: <https://www.curriculumnacional.cl/portal/Priorizacion-Curricular-2023-2025/>

¹³ Постанова КО/24488749 Міністра освіти, культури та науки та Міністра початкової та середньої освіти та засобів масової інформації Нідерландів від 20 травня 2020 року. URL: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2020-28472.html>

¹⁴ «Наздоганяюча премія». URL: <https://www.gov.uk/government/publications/catch-up-premium-coronavirus-covid-19/catch-up-premium>

¹⁵ Національна програма репетиторства: рекомендації для шкіл на 2022–2023 роки». URL: <https://www.gov.uk/government/collections/national-tutoring-programme-funding>

у межах якої надається субсидоване репетиторство з метою надання допомоги учням початкової та середньої школи в подоланні навчальних розривів.

У Франції ухвалено програмний документ «План навчання – Педагогічна наступність – Гібридизація навчання у старшій школі»¹⁶. Зазначеним документом визначена необхідність запровадження в середній школі низки заходів із гібридизації навчального процесу. Визначено, що гібридизація навчання є частиною регіональних угод про відновлення у сфері освіти, які додаються до державно-регіональних планових контрактів на 2021–2027 роки. Державою надаються інвестиції в розмірі 20 мільйонів євро, які спрямовані на оснащення класів середньої школи матеріалами для гібридизації викладання, необхідними послугами й цифровими ресурсами, а також супутніми заходами для їх роботи.

Варто відмітити, що більшість урядових ініціатив із окресленого питання спрямовано на усунення прогалін у навчанні шляхом мобілізації додаткових коштів, які будуть використані навчальними закладами з певним ступенем автономії. Інший підхід передбачає адресну підтримку окремих категорій учнів через освітні установи. Окремі ініціативи спрямовано на підвищення кваліфікації освітян.

Висновки.

1. Питання нормативно-правового визначення термінів «освітні / навчальні втрати» та «освітні / навчальні розриви» у системі загальної середньої освіти наразі залишається відкритим. Законодавство європейських держав, зокрема й України, не містить зазначених дефініцій, проте відповідні поняття зазвичай вживаються в аналітичних матеріалах, моніторингових дослідженнях, звітах, наукових статтях, представлених на рівні академічних розробок або результатів діяльності міжнародних організацій у сфері оцінки якості освіти.

2. Єдиних, чітко визначених критеріїв або підходів щодо способів вимірювання освітніх / навчальних втрат наразі не сформовано. Питання освітніх / навчальних втрат зазвичай є частиною комплексних, системних моніторингів якості освіти й доступу до неї. До того ж, підходи, які використовуються для оцінки якості освіти та опосередковано здатні показати тенденції погіршення чи покращення надання освітніх послуг, варто застосовувати саме комплексно з урахуванням складної архітекtonіки поняття «освітні / навчальні втрати».

3. Міжнародний досвід у питанні подолання освітніх / навчальних втрат і освітніх / навчальних розривів у системі загальної середньої освіти представлено у вигляді загальних рекомендацій та висновків, що спрямовані на комплексне вирішення проблеми покращення освітнього процесу.

¹⁶ План навчання – Педагогічна наступність – Гібридизація навчання у старшій школі. URL: <https://www.education.gouv.fr/plan-de-relance-continuite-pedagogique-hybridation-de-l-enseignement-en-lycee-343138>

4. Подолання наслідків негативного впливу COVID-19 на освіту спонукало уряди держав світу запроваджувати додаткові механізми, спрямовані на усунення освітніх / навчальних втрат і зменшення освітнього / навчального розриву між учнями. Низкою держав розроблено довгострокові програми з відновлення освітнього процесу з урахуванням принципу «краще, ніж було». Основними складниками таких програм є: додаткове фінансування освітньої сфери; адресна підтримка учнів із соціально уразливих категорій; розробка гнучких навчальних програм, які можна викладати очно або онлайн; підвищення кваліфікації педагогів тощо.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*